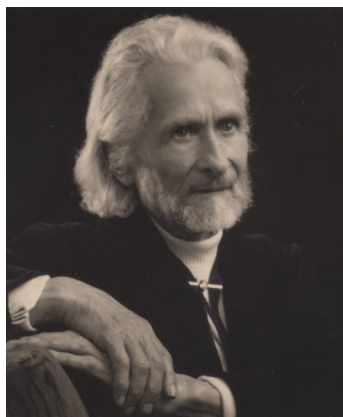

Leonas Stepanauskas

**Filosofas ir rašytojas Vydūnas
po Tilžės žūties**

Stepanauskas, Leonas

St-xxx Filosofas ir rašytojas VYDŪNAS po Tilžės žūties.

Vilnius, Vydūno draugija, 2017. Xx p.: xx iliustr. lapai.

ISBN

Knygoje lietuvių ir vokiečių kalbomis aprašyti paskutiniai septyneri Vydūno gyvenimo metai remiantis Vydūno laiškais dr. Viktorui Falkenhahnui. Tekstas vokiečių kalba iš knygos „Vydūnas und deutsche Kultur“ (Vilnius, 2013). Vertimas autoriaus.

UDK xxxxx xxxxxx

Redaktorė Irena Tumavičiūtė

Knygos dizaineris Ramūnas Vaicekauskas

Viršelio nuotraukoje – Vydūnas 1948 m. Detmolde

Kitos nuotraukos – iš Leono Stepanausko

Vydūno draugijai padovanoto archyvo

Tiražas 1000 egz.

Išleista autoriaus ir Vydūno draugijos lėšomis,

Vydūno draugija, J. Basanavičiaus 29, LT-03109 Vilnius,

www.vydunodraugija.lt

stanomas@gmail.com

Spausdino UAB „Print easy“

Juozapavičiaus 7N, LT-45251, Kaunas

Leonas Stepanauskas

FILOSOFAS IR RAŠYTOJAS
VYDŪNAS
PO TILŽĖS ŽŪTIES

Vydūno draugija
VILNIUS, 2017

UDK xxxxxxxxxxxx

©Leonas Stepanauskas

©Vydūno draugija

ISBN xxxxxxxxx

Vilius Storosta-Vydūnas
paskutiniaisiais gyvenimo metais
Laiškai iš Detmoldo

Savo pasakojimą norėčiau pradėti keliais asmeniškais pastebėjimais. Ėjo 1963 metai. Dėl šeimyninių priežasčių iš gimtosios Lietuvos, kurioje užaugau ir subrendau, persikėliau į buvusią VDR. Prasidėjo visiškai nauja mano gyvenimo atkarpa. Puikiai žinome, jog kiekvienas žmogus yra vienis, todėl manyje buvo nuolat gyvos mano lietuviškos svajonės ir išgyvenimai, pati senoji Tėvynė. Paskutinius dešimt metų man buvo uždrausta dirbti žurnalistinį darbą, man, germanistui, buvo užkirstas kelias į doktorantūrą, stūmiau dienas dirbdamas monotonišką darbą vienoje Vilniaus priemiesčio mokykloje (nors apie tą mokyklą išliko labai malonūs prisiminimai).

Tikriausiai skambės kurioziškai, jog su palengvėjimu galėjau atsi-kvėpti tuometėje VDR, Berlyne. O man tai jau buvo Vakarai – ši sąvoka man reiškė ir tai, kad nevaržomai galėjau klausytis įvairių radijo stočių, žiūrėti televiziją, bendrauti su pažįstamais šalyje ir užsienyje. Kietus vadinamosios „pirmosios darbininkų ir valstiečių valstybės“ gniaužtus teko patirti tik vėliau; pernelyg vėlai, kad mane tai kaip nors paveiktų. Nes jau pažinojau žmonių, kurių tos žnyplės nepajėgė sulaužyti.

Bet grįžkime prie mūsų temos. Tarp mano pažįstamų buvo baltis-tikos korifėjus Rytų Vokietijoje, Berlyno Humboldtų universiteto po-

lonistikos ir baltistikos profesorius Viktoras Falkenhahnas. Tokia jau buvo Viešpaties valia, kad mes susipažinome pirmosiomis mano gyvenimo VDR dienomis. Išgirdęs apiemano lietuvišką kilmę, vienas inteligentiškas žmogus man pasakė: „Jums būtinai reikia susipažinti su prof. Falkenhahnu. Jūs tikrai rasite bendrą kalbą, nes tai didelis Lietuvos draugas.“ Taip mes susipažinome, tapome draugais, ir mūsų draugystė tęsėsi ketvirtį amžiaus.

Dar labai gerai prisimenu tą pirmąjį vakarą jo bute prie Treptovo parko, į kurį kukliu trabantu pirmąją mūsų pažinties savaitę universitete atvežė jo tuometė žmona. Manęs laukė ne tik prof. dr. Viktoras Falkenhahnas, bet ir didysis mano tėvynainis Vilhelmas Storostas-Vydūnas, žymus lietuvių rašytojas, mąstytojas, publicistas, kultūros veikėjas. Nors Vydūno jau ištisas dešimtmetis (nuo 1953 m.) nebebuvo tarp gyvųjų, šiame bute pajutau jo dvasią – jau po pirmųjų Viktoro Falkenhahno žodžių. Pirmasis mūsų pažinties vakaras tapo beveik paskaita apie prūsų lietuvių mokslininką, kurio gyvenimo tikslas buvo humanizmo idėjomis įveikti esamus žmonių bei tautų prieštaravimus.

Viktoras Falkenhahnas papasakojo, kaip jis (tada jam buvo 15 metų) susipažino su Vydūnu Tilžėje. Jo tėvas, Paulius Falkenhahnas, pagal profesiją pedagogas, nuvedė jį pas savo tilžietį kolegą, kad šis padarytų vaikui „gerą įtaką“. Ir nuo to laiko jaunuolis liko ištikimas tam lietuviui. Jis talkino rengiant jo „Vadovo lietuvių kalbai pramokti“ antrąjį leidimą, o gerokai vėliau – ir garsųjį jo veikalą „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“ (1932). Netrukus po to nacistai šią knygą ypač „pagerbė“ – uždraudė ir sudegino.

Leisiu sau paminėti dar vieną detalę iš ano pirmojo vakaro prie Treptovo parko. Man buvo netikėta, kai prof. Falkenhahnas pasakė, kad jis ir paskutiniaisiais Vydūno gyvenimo metais jį lankė „tremtyje“ Vakarų Vokietijoje ir su juo susirašinėjo. Man tai buvo didelė naujiena – nes mes, lietuviai, buvome išdavę savąjį Vydūną! Mūsų tarybinė lietuvių literatūros istorija melavo – turiu galvoje savo tarybinius mokyklinius ir studijų metus. Vydūno kūryba mums buvo neprieinama. Mes žinojome, kad Vydūnas kovojo prieš prūsų lietuvių germanizavi-

mą, o kur palikta jo pagarba vokiečių humanistinei kultūrai? Mes, pavyzdžiui, nežinojome, kad nuo jo knygos „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“, kaip nuo kraštutinės proletuviškos, atsiribojo ne tik „nacistai kryžieiviai“. Buvo ir lietuvių, pasmerkusių šią knygą kaip provokišką. Visa Vydūno literatūrinė veikla, savita jo filosofija, artima Mahatmos Gandžio (Gandhi) mintims – visa tai nuo mūsų buvo nuslėpta. O dabar apie šituos kultūros lobius man aiškina vokiečiai! Kiek vėliau teko patirti, kaip Viktoras Falkenhahnas drąsiai gindavo Vydūną ir tarp Berlyno baltistų, ir viešėdamas Lietuvoje, kur buvo priimamas kaip Vokietijos mokslo įžymybė, kol pagaliau vieną dieną griuvo visos kliūtys.

Taip anuomet tiesiogiai susipažinau su laiškų adresatu ir netiesiogiai tapome pažįstami su laiškų autoriumi. Nuo tų dienų praėjo daug metų. Gyvenime taip jau esti, kad ir geriausių bičiulių santykiuose būna tokių kampelių, į kuriuos pašaliniam praskverbti nevalia. Prie tokių priklausytų ir šitie laiškai. Būtina atsižvelgti į tai, kad Viktoras Falkenhahnas gyveno labai audringą asmeninį gyvenimą – keturios santuokos, penki vaikai, vis nauji prisitaikymai. Galimas dalykas, jog ateityje mums teks išgirsti dar kokių nors netikėtų dalykų!

Šiuo atveju esu dėkingas jo trečiajai žmonai Evai Marijai. Ji perdavė man laiškus, kuriuos pati aptiko visai neseniai, kad atiduočiau juos į lietuvių literatūros archyvą. Šie laiškai apima visą Detmoldo periodą, paskutiniuosius lietuvių poeto ir mąstytojo gyvenimo metus nuo 1946 m. rugsėjo iki 1953 m. sausio.

Pirma žinia – kuklus atvirukas, pažymėtas 1946 m. rugsėjo 20 d. data. Jame nurodyta vietovė Detmold; ant atviruko užklijuotas raudonas Vokietijos pašto ženklas už 12 pfenigų. Dar viena to atviruko detalė paaiškina to meto politines aplinkybes: šalia siuntėjo adreso „Dr. Wilhelm Storost-Vydūnas, Detmold, Wiesenstr. 5“ matome angliškai parašytą „Lithuanian“, taigi tai atžyma okupacinėms valdžioms, kokia kalba rašytas atviruko turinys. Tokios atžymos kartojasi apytikriai iki 1948 metų. Adresas ant voko skelbia: „Ponui dr. V. Falkenhahn, 24 Hamburg 6, Fettstr. 12 bei Hamann.“ Taigi dabar žinome, jog abu bi-

čiuliai – vokiečiai ir lietuviai – buvo išrauti su šaknimis, kaip ir milijonai jų likimo brolių, anksčiau gyvenusių panašaus likimo ištiktose teritorijose.

Viktoras Falkenhahnas, jaunas mokslininkas iš Karaliaučiaus, buvo pašauktas į armiją priešpaskutiniaisiais karo metais, 1944-ųjų spalio mėn. Jį atskyrė nuo jaunos žmonos ir kūdikio. Galiausiai jis pateko į Kuršą, latvių žemę, dėl kurios buvo ilgiausiai kovojama. Puskarininkui Falkenhahnui nusišypsojo laimė. Jį išgabeno į Hamburgą vienu iš paskutiniųjų „Reicho“ laivų. Dar būdamas anglų karo belaisviu jis sužinojo, kad žymus žydų kilmės kalbininkas Ernstas Fraenkelis, buvęs Kylio Christiano Albrechto universiteto profesorius, rūpinasi lyginamosios kalbotyros atgaivinimu Hamburgo universitete.

Tarp visų kitų sumanymų Ernstas Fraenkelis norėjo įgyvendinti seną savo svajonę – parengti etimologinį lietuvių kalbos žodyną. Jo svajonei buvo lemta išsipildyti: tuo metu pradėtas darbas buvo išspausdintas praėjus dešimtmečiui. Šiandien tas darbas – vienas iš kertinių akmenų baltų etimologijos statinyje.

Paskutinįjį Karaliaučiaus universiteto lietuvių kalbos lektorių Viktorą Falkenhahną dukart kviesti bendradarbiauti nereikėjo. Tuo metu jis sužinojo (taip pasakojo man asmeniškai), jog kažkur tarp ištremtųjų lietuvių Vokietijoje buvo pastebėtas ir jo bičiulis Vydūnas. 1946 rugsėjo 23-iosios atvirukas liudija, jog jam palyginti greitai pavyko susirasti buvusį mokytoją. Atviruko turinys:

„Didiai gerbiamas Bitiuli! Ką tik tai gavau Jūsų laišką. Pareiškiu, kad džiaugiuosi Jūsų lankomas, kaip rašote...“¹ Kad Vydūnas džiaugiasi būsimu susitikimu, rodo ir tai, kad jis tučiuojau nubrėžia Viktorui Falkenhahnui kelionės maršrutą, kuriuo tais pokario metais keliauti nebuvo lengva: jei nepavyktų „per Hanoverį“, jis turės bandyti vykti „per Oldenburgą.“

Toliau iš atviruko suprantame, jog Vydūnas jau turi Falkenhahno novelės „Ninka“ rankraštį.² Tiesa, „kaip reikiant įsigilinti ir atsidėti ra-

¹ Visas susirašinėjimas vyksta lietuvių kalba. Vokiški tekstai pažymėti.

² „Ninka“ – pasakojimai iš Bretkūno laikų. Novelių rinkinį Falkenhahnas baigė rašyti jau brandaus amžiaus.

šymui“ jam esą „trukdo“ kiti darbai.

Eilutės spinduliuoja optimizmu: vieną dieną Vydūnas turėjęs atsakyti net į „4 laiškus“. Žmonės juo rūpinasi su meile, pvz., tą pačią dieną jis gavo tris siuntinėlius. Kaip jis pats rašo: „Gyvenu maloniai aprūpinamas, tik mano amžius geidauja smagumų, ypačiai todėl, kad kūno jėgos yra labai nusilpusios.“

Turėkime omenyje: tuo metu rašytojas ir filosofas Vydūnas buvo 78 metų. Pabėgėlio keliai vedė šį solidaus amžiaus žmogų nuo Tilžės prie Nemuno per Karaliaučių, Ščeciną, Liubeką, per daugybę kaimų kaimelių, kur teko patirti skaudžių išgyvenimų: 1945 m. vasario 9 d. lipdamas į nedidelį laivą Naujuosiuose Kuršiuose (vok. Neukuhren) nebejaunas žmogus prarado pusiausvyrą ir įkrito į vandenį, bet jį pavyko išgelbėti. 1946 m. viduryje lietuvių pabėgėliai aptinka Vydūną ir rugsėjo 4 d. parsigabena į Detmoldą. Anksčiau cituotasis atvirukas parašytas tą patį mėnesį, maždaug po dviejų savaitių. Jei neturėtume nieko daugiau išskyrus šį mažytį ženklą, jog Vydūnas išliko gyvas, vis tiek drįstume teigti, kad šio žmogaus dvasia nepalūžo, kaip nepalaužiamas liko jo tikėjimas tomis humanizmo idėjomis, kurias jis gynė.

Kitas atvirukas pažymėtas 1946 m. spalio 2 d. Jame jaučiamas tam tikras nerimas: Vydūnas praneša, kad lietuviai (tikriausiai, visa perkeldintų asmenų kolonija) dar šį mėnesį bus perkelti į Grėveną Vestfalijoje. Tai reiškė, jog ir jis turėtų vykti kartu su kitais. Vydūnas praneša tarpininko adresą (K. Staloraitis, Josephstr. 20), kadangi būgštauja, kad atvykęs Falkenhahnas galėtų jo neberasti.

Visa kita čia nušviečiama kupinu vilties tonu. Vydūnas džiaugiasi, kad jau gavo žinią iš savo seno draugo, Viktoro Falkenhahno tėvo Pauliaus, ir jau parašė atsakymą. Jam norėtųsi sužinoti, ar dr. Fraenkelis turi jo knygas „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“ ir „Pasaulio gaisras“. Abu šiuos kūrinius nacionalsocialistai iš jo konfiskavę, jis nebeturi nė vieno egzemplioriaus. Tikriausiai jų reikėjo jam darbui. Vydūno klausimas leidžia spėti, kad jis pats savo knygas buvo padovanojęs profesoriumi Fraenkeliui. Todėl galima daryti prielaidą, kad jie buvo pažįstami. 1927 metais Ernstas Fraenkelis kurį laiką dir-

bo Lietuvoje, Kauno universitete. Tais pačiais mokslo metais (1928-ųjų pradžioje) Lietuvos universitetas pažymėjo 60-ąsias Vydūno gimimo metines ir pagerbė jį garbės daktaro vardu.

Apie savo sveikatos būklę Vydūnas užsimena antrajame atviruke – jam „sekasi pakenčiamai“, „kūno jėgos jau kiek stiprėja. Net apri-
mo kankinantis kosulys. Tik persikėlimas į naują vietą lyg meta šešėlį, ateitis rūke.“ Vydūnui kelia susirūpinimą abiejų jo seserų – Martos ir Magdos – likimas Berlyne. Norėtų jas dar kartą pamatyti.

Tuo tarpu įvykiai klostėsi taip: lietuvių pabėgėliai išvyko. Svarbiausias globėjas ir pagalbininkas Antanas Krausas ruošėsi iškelti net į Australiją! Vydūnas Detmolde liko vienas. Pasak prof. Falkenhahno, situacija buvo tokia, jog Vydūno sveikata neleido tęsti klajoklio gyvenimo. Pasinaudojęs Vokietijos piliečio ir pensininko pedagogo teise, jis išsirūpino kuklią pensiją. Tačiau iš tikrųjų jis liko vienas tarp svetimų žmonių, svetimoje aplinkoje. Kaip jam pavyko įveikti šią naują situaciją? Dar prieš metus jis Tilžėje turėjo gražų butą su daugybe mėgstamų knygų ir muzikos instrumentų. Dabar mieloji jo Prūsų Lietuva buvo panirusi į tolimas. Ir jam išėjo tik į naudą, kad sau pačiam beveik nelikdavo laiko.

Iš kito, 1946 metų spalio 30 d. rašyto paliudijimo matyti, jog Vydūnas išpildė Falkenhahno prašymą: parašė priesaikai tolygų pareiškimą, susijusį su bičiuliu ir jo artimiausiais giminėmis – tėvu, studienratu Paulu Falkenhahnu, ir Karaliaučiuje likusia jo žmona Nina Falkenhahn, mergautine pavarde Justycka, ir jame pateikė tuo laikotarpiu būtinus paliudijimus. Viena aišku: dr. Vilhelmas Storostas-Vydūnas buvo laikomas autoritetingu asmeniu, galėjusiu liudyti apie nacių laikų bendrapiliečius. Kokiu tikslu tokie dokumentai vėliau buvo naudojami, šiandien galime tik spėlioti. Bet kuriuo atveju tai – neginčijamai autentiška medžiaga.

Norėčiau pacituoti vieną tokį priesaikai tolygų paaiškinimą, kurio tekstas yra ilgiausias. Jis iki šiol buvo nežinomas ir yra susijęs su pačiu Falkenhahnu, tai vienintelis Vydūno liudijimas apie šiuos visą

gyvenimą trukčiusius įstabius ryšius. Paaiškinimą Vydūnas parašė ranka vokiečių kalba. Tą pačią dieną, 1946 m. spalio 30-ąją, raštas buvo patvirtintas pas „Detmoldo miesto direktorių“, užtvirtintas antspaudu, užklijuoti atitinkamos vertės ženklai. „Niekieno neverčiamas, savo noru šiuo priesaikai tolygiu paaiškinimu liudiju ir esu pasiruošęs pateikti žinių apie pono dr. Viktoro Falkenhahno, buvusio Karaliaučiaus universiteto lektoriaus, dabar gyvenančio Hamburge, asmenybę ir, be to, esu pasiruošęs ir toliau teikti informaciją“, – tokiais žodžiais Vydūnas pradėjo savo raštą. Po to sklandžia oficialia kalba tęsė:

„1) Su dr. Viktoru Falkenhahnu mane supažindino 1918 metais Tilžėje – jis, 15-metis berniukas, atėjo pas mane norėdamas patobulinti savo lietuvių kalbos žinias. Jis buvo pramokęs lietuvių kalbos iš mano „Vadovo lietuvių kalbai pramokti“, taip pat bendraudamas su Klaipėdos krašto lietuviais.

2) Dr. Viktoras Falkenhahnas nenutraukė draugiškų ryšių su tautiškai susipratusia lietuvių mažuma Vokietijoje ir tada, kai jiems teko patirti nacių šalininkų neapykantą ir persekiojimą, ypač kad lietuviybės atstovai viešai buvo visai šmeižiami.

3) Nuo pat pradžių jis domėjosi ir reiškė simpatijas lietuvių tautiškumui, dalyvaudavo visų lietuvininkų organizacijų (kultūrinių draugijų, giedotojų, moterų draugijos ir t.t.) renginiuose (paskaitose, spektakliuose, koncertuose, parodose ir t.t.). Be to, jis aktyviai prisidėjo prie lietuviybės puoselėjimo.“

Toliau Vydūnas išvardija daugybę pavyzdžių, patvirtinančių jo teiginį:

a) dažniausiai be atlyginimo mokė lietuvių kalbos germanizuotus lietuvininkus,

b) padėjo rengti antrąjį mano knygos „Vadovas lietuvių kalbai pramokti“ leidimą, pagal pirmąjį šios knygos leidimą Falkenhahnas išmoko lietuvių kalbą; padėjo rinkti medžiagą mano planuotam išleisti žodynui,

c) skaitė mano kūrinių, skirtų lietuviškumo taurinimui ir įtvirtinimui, korektūras,

d) parūpindavo medžiagos mano vokiečių kalba parašyti knygai „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“, kurioje stengiausi pateikti ramesnę šių santykių sampratą, palyginti su nacių literatūra, ypač kalbant apie Rytų Prūsijos praeitį.“

Toliau Vydūnas kalba apie bendrą veiklą vietinėje teosofų grupėje, „visų tautų ir laikų religijų, menų, mokslų ir dvasinių krypčių studijavimą“, „sieki doroviškai tobulėti, puoselėti etišką gyvenimo būdą“, „kurti tikru pažinimu ir sutaurintu žmoniškumu pagrįstą visas tautas ir rases siejančio žmonių broliavimosi branduolį.“ Vydūnas liudija, jog jaunasis jo bičiulis ir nacionalsocializmo laikais liko jam ištikimas.

Kitame tą pačią dieną – 1946 m. spalio 30-ąją – išsiųstame teisiškai patvirtintame priesaikai tolygiame paaiškinime kalbama apie Viktoro tėvą, studienratą Paulių Falkenhahną. Iš šio dokumento aiškėja, jog Vydūnas su savo kolega („anksčiau gyveno Tilžėje, dabar Meklenburge“) buvo bičiuliai nuo 1918 metų. Be kita ko, rašoma:

„Ponas P. Falkenhahnas į lietuviškumą, kaip ir į kitas tautines apraiškas, žiūrėjo su neslepia pagarba, dėl to susilaukė nacių nemalonės. Dėl to, kad jam buvo daromas spaudimas ir kad jis, būdamas Vokietijos tarnautojas, buvo suvaržytas, galėjome vienas kitą lankyti tik slapta, bet susitikinėjome tol, kol karo įvykiai mus privertė palikti Tilžės miestą ir mes išsiskyrėme.“

Vydūno parašas ir žemiau išvardytos „pareigybės“ rodo, ką savo biografijoje autorius labiausiai vertina:

„Rašytojas, kadaise ir lietuvių kalbos dėstytojas Berlyno universiteto orientalistikos seminare, Tarptautinio PEN klubo Londone garbės narys; Vokietijos lietuvių tautinės mažumos atstovas Tautinių mažumų kongrese Ženevoje, Lietuvos Vytauto Didžiojo universiteto Kaune ir Vilniuje (Wilna), Lietuva, garbės daktaras.“

Po to beveik metus nė vieno laiško. Tik 1947 m. rugpjūčio 24-ąją detmoldietis rašo hamburgiečiui:

„Gavęs Jūsų siuntinį su mano sanskrito žodynu ir raštu „Litauen in Vergangenheit und Gegenwart“ [„Lietuva praeityje ir dabar“], tuojau tyriau tūlus žodžius ir patikrinau jų vertimą.“

Vydūnas pažada „po savaitės... dar geriau atsiduoti šiam darbui.“ Jis apgailestauja, kad yra „užimtas visokiais rašiniiais, kurie prašyti.“ Dėkoja už „prisiuntimą to, kas mano taip reikalauja.“ Apibendrinant galima pasakyti, kad po ilgos petraukos vėl vyksta bendradarbiavimas su jaunučiu (tuo metu jau 44 metų!) kalbininku Falkenhahnu. Šiame laiške vertas dėmesio sakinytis: „Ar kada vėl mane galėsite aplankyti?“ Vadinasi, nėra abejonės, jog Viktoras Falkenhahnas jau buvo aplankęs savo senąjį mokytoją. Vėliau jis ir pats apie tai papasakojo ir savo išpūdžius įrašė į magnetofono kasetę.

Šios glaustos eilutės, parašytos nuo „Užburto kalno“ Detmolde, žymi iki šiol mažiau žinomo Vydūno gyvenimo tarpsnio pradžią. Kaip pabėgėlis, ištremtasis, jis atvyko septynioms dienoms, septynioms savaitėms ar septyniems mėnesiams į šį miestą. O jam buvo lemta praleisti čia net septynerius paskutiniuosius gyvenimo metus ir atgulti čia amžino atilsio – toli nuo savo numylėto Nemuno. Vydūno palaikai buvo perkelti į Lietuvą 1991 metais.

Iš atviruko, rašyto 1947 m. gruodžio 29 d., matome, kas tuo metu Vydūnui labiausiai rūpėjo: „Mano būklė visai pakenčiama. Tik va mane slegia žmonijos vargai; ypačiai kas lietuvių ir vokiečių tautai tenka patirti. Bet tikiu, kad bus visiems dar suteiktas ramus gyvenimas. Jis kuo greičiau jiems teks, jeigu žmonės nuoširdžiai pasišvęs tam, iš kurio viskas yra, visi vargai ir visos gėris.“

Iš paskutiniųjų septynerių Vydūno gyvenimo metų išlikę 49 laišškai ar atvirukai, pasiųsti „Ponui dr. V. Falkenhahnui.“ Laiškai rašyti skirtingais laiko intervalais: 1946 m. Vydūnas išsiuntė šešis laiškus, 1947 m. – tris, 1948-aisiais ir 1949-aisiais – vos po vieną, 1950-aisiais parašė du laiškus, o 1951-aisiais – nė vieno. Tačiau po to laiškų itin pagausėjo: iš 1952 m. išlikę 16 Falkenhahno adresu parašytų laiškų. Net ir 1953 m. (prieš pat mirtį – vasario mėn.) Vydūnas pasiuntė trumpą žinutę bičiuliui Falkenhahnui.

Nuo 1946 m. spalio mėn. nesikeičia siuntėjo adresas: 21a Detmold, Moltkestr. 36. Be kita ko, krinta į akis, kad Detmoldo pašto antspaudu data sutampa su laiške parašyta data. Vadinasi, pirmąją dienos pusę,

kaip ir kadaise Tilžėje, Vydūnas skyrė rašymui; priešingu atveju pašto data būtų kitos dienos.

Bet trijų laiškų siuntėjo adresas skiriasi: 1952 m. sausio 4 d. siuntėjo adresas – Bad Pyrmont, Kurhaus, Untere Hauptallee; tas pats adresas užrašytas ir 1953 m. sausio 15 d. laiške (beje, tai buvo paskutinės Falkenhahnui rašytos Vydūno eilutės); trečiojo ne Detmolde rašyto laiško siuntėjo adresas: 1 Berlin–Neukölln, Flughafenstr. 2, čia jis buvo apsi-stojęs po abiejų seserų mirties.

1950-ųjų, 1951-ųjų metų aktyviam susirašinėjimui, be abejonės, turėjo reikšmės Viktoro Falkenhahno gyvenime įvykusios svarbios permainos. Jis buvo pakviestas dirbti į Berlyno Humboldtų universitetą, turėjo įsikurti šiame mieste. Ten jis susipažino ir vedė antrąją savo žmoną. Po to vėl suaktyvėjo mokslinė ir kūrybinė Falkenhahno veikla, jis vėl turėjo daug bend-rų temų susirašinėti su senuoju savo mokytoju, kuris tuo laiku jau buvo atšventęs 80-metį.

Bet grįžkime prie gyvenimo Detmolde atkarpos, kurios kasdienybė nebuvo itin įvairi. O kaip toks gyvenimas atrodė paties Vydūno aki-mis? Kadaise buvusi Lipės valdovų sostinė tuo metu buvo tik kuklus Šiaurės Reino–Vestfalijos vieno rajono centras (apie 30 000 gyvento-jų), kuris vargu ar galėjo patenkinti dvasinius žmogaus poreikius. Bet Vydūnas rasdavo pakankamai įkvėpimo visur, kur tik buvo žmonių. „Vaikščioju ir atidžiai klausausi, ką per pamokslą kalba dvasiškiai viso-kių prisipažinimų Šventnamiuose, ką kalba ir sako žmonės antroposo-fų sambūryje, Christian Science ir Bibelforscherei [Biblijos tyrinėtojų] susirinkimuose, ir tikrai kartais teesu šiek tiek patenkintas“, – 1949 m. birželio 8 d. rašė naujasis detmoldietis. Dar prieš dvejus metus (1947 m. rugpjūčio 24 d.) kuklų Detmoldo miestą Vydūnas buvo apibūdinęs tokiais žodžiais: „Detmolde einu į susirinkimus... pasiklausyti visokių pranešimų... Detmolde nuotaikos ir protavimo žmonių gyvenimas tie-siog kunkuliuoja, tarsi Detmoldas būtų ypatingas Vokietijos dvasinio gyvenimo židiny. Gal ir man teks kartą čia pasireikšti.“

Netrukus sužinome, kad ir čia Vydūnas dirba panašiai kaip Tilžėje. Bet ir dabar jam yra svarbiausia (1949 m. birželio 8 d. laiškas): „Rašau

kas diena apie visokius klausimus, kurie man sukykla, patiriant šių laikų žmonių nuotaiką ir sąmoningumą. Atrodo, kaip kad dauguma vis dar klampuoja balose ir klaidžioja rūkuose.“

Žmogus, kuris Tilžėje prie Nemuno turėjo gražų butą su daugybe knygų, muzikos instrumentų, apsuptas jam artimų žmonių, nesiskundžia savo dalia svetimoje žemėje. Apie jo kasdienius rūpesčius aptinkame vos keletą sakinių. „Gyvenu maloniai aprūpinamas, tik mano amžius geidauja smagumų, ypačiai todėl, kad kūno jėgos yra labai nusilpusios“ (1946 m. rugsėjo 20 d.). Arba: „Aš pats esu kiek atgavęs kūno jėgų, bet kairioji akis niaukėsi ir vis nešviesėja. O to laukiu labai. Taipogi būtų gerai, kad ir ausys pasidarytų geriau girdinčios! Šiaip mano gyvenimas yra gana pakenčiamas“ (1947 m. rugpjūčio 24 d. laiškas).

Net apie gyvybei pavojingą atsitikimą, labai atsiliepusį jo sveikatai, praneša lyg tarp kitko: „[1952] 12.30 vakare buvau parbloktas motoro ir dabar skausta labai blauzdos ir kūnas. Bet nėra daugiau sužaloti nariai. Dabar tikiu atsigauti Kurheime [sanatorijoje] pas D-rą Otto Beschinger“ (1953 m. sausio 4 d. laiškas iš Bad Pyrmonto).

Tiesiogiai Vydūnas pasako tik tai, kas, jo nuomone, jam trukdo dirbti ir gyventi aktyvų gyvenimą. Pavyzdžiui, „Atminimo galia“ (susilpnėjusi atmintis; 1952 m. rugpjūčio 5 d.); retsykais pasigirsta tylus atodūsis, kad nekokie reikalai su „laiku“ (pvz., 1952 m. vasario 10 d.): „Bet laikas man labai prašoksta; man turint visa ką priruošti valgymui ir patogumui. Dar ir skaitau šį tą. O vis noriu ir ką parašyti. Sukyla visokios mintys.“ 1952 m. gegužės 7 d. laiške rašoma: „Turbūt jau labai laukėte iš manęs atsiliepimo. Bet aš buvau taip labai užimtas visokiais darbais. O ir valgio paruošimas labai daug man paima... Apie ką nors parašysiu užbaigęs tą rašinį, kurį Jums jau pažadėjau.“

Sunki Vydūno finansinė padėtis paaiškėja tik vieną kartą, ir tai kalbant apie darbą: „Fotokopijas nuo vienu kitų [knygų] pasidarydinti man nebūtų galima. Tiek pinigų neturiu.“ (1952 m. birželio 1 d.)

Tokiame fone ryškėja stebėtinas vienišo tremtinio dvasinis aktyvumas per visus tuos septynerius metus. Labiausiai jam rūpėjo ir Detmol-

de susikurti tinkamą darbo atmosferą. Vydūnas stengėsi susigrąžinti savo kūrinį ir visą laiką turėti juos po ranka, kad vėl galėtų dirbti, tobulinti, taisyti: iš viso – 30 literatūrinių ir istoriografijos darbų, 12 filosofijos knygų. Viską surinkti buvo gana sunku, nes daugelis darbų buvo parašyti lietuvių kalba, dėl to jie ir buvo retenybė.

Taip pat buvo svarbu tęsti dialogą su vokiečiais. To pavyzdys – vokiečių kalba išleistos knygos „Ein Nachlass schlichter litauischer Menschen“ [„Paprastų Lietuvos žmonių palikimas“] pratarinė (Tiubingene, leidykla Patria, 1948 m.). Pratarinėje rašoma: „Šis pranešimas iš pradžių buvo parašytas lietuvių kalba, o vėliau, 1912 m., ant legendinio Rambyno kalno tarp Tilžės ir Ragainės – vokiečių kalba. Tai neišgalvota istorija, ji dar nebuvo publikuota. – Detmoldas, 1948 m. gegužę. Dr. Wilhelm Storost-Vydūnas.“

Ši pratarinė pirmiausia buvo pasiūsta bičiuliui susipažinti. Galima tik spėlioti, kaip Vydūnas susigrąžino senąjį rankraštį ir jo paties prieš 40 metų išverstą tekstą.

Atrodo, jog prof. Ernsto Fraenkelio ir dr. Viktoro Falkenhahno padedamas, per tautiečius ir galiausiai gavęs Berlyne mirusių savo seserų palikimą, pagaliau šiaip taip patenkinamai papildė savo biblioteką. Šiuo klausimu pacituosime vieną iš laiškų, kuriame kalbama, kaip Vydūnas kaupia savo knygas (1952 m. birželio 1 d.): „Esu iš Berlyno iš seserų knygyno tūlus savo raštus parsivežęs /.../ Ir dar dabar užklauses, ar neturi mano „Liet. Aidų“ vieną.“³

Prie parsivežtų knygų, be kita ko, priklauso „Probočių šešėliai“ ir „Amžina ugnis“. Minėtame laiške jis džiaugiasi, kad jo tautiečiai (pirmiausia iš JAV) jį aprūpina ir lietuviškomis knygomis: „Pirm kelių dienų gavau iš Amerikos storą knygą su antraštiu „Lietuvių poezijos antologija“ su visų poetų kūriniais ir atvaizdais ir iš mano „Amžina ugnis“ ir „Probočių šešėliai“ keli fragmentai“, – džiaugiasi vienišas poetas Detmolde. Jo bibliotekoje vėl yra žinomiausių lietuvių literatūros istorijos knygų, pavyzdžiui, Adomo Jakšto „Mūsų naujoji prozos literatūra“, beje, ta knyga jo Tėvynėje Lietuvoje valdant komunistams

³ Vydūnas turi galvoje seserų vaikus

buvo saugoma tik specfonduose. 1952 m. gegužės 16 d. rašytame laiške Vydūnas džiaugiasi, kad į šią knygą įtrauktas ir jo gyvenimas bei kūryba. Viktorui Falkenhahnui jis pasirengęs paskolinti vieną ar kitą knygą – ir iš tikrųjų bičiuliui dažnai jų pasiūsdavo.

Nuo pat pirmųjų atgimusios bičiulystės dienų prasideda vaisingas bendradarbiavimas. Iš pradžių Vydūnas jo vis klausinėja. Jis prašo Falkenhahną, kaip žymų Bretkūno kūrybos tyrinėtoją⁴, jam padėti šiuo klausimu (1947 m. gruodžio 22 d.).

Prašymo priežastis: literatūros stygius ir „seno žmogaus atminties silpnumas.“ Šis pavyzdys puikiai rodo, kaip operatyviai Viktoras Falkenhahnas reagavo į prašymą: jau 1947 m. gruodžio 29-ąją Vydūnas dėkoja „už 2 atvirutes, už pageidautą informaciją.“ Naudodamasis proga jis – dar kartą! – linki „palaimintų (1948) metų visais atžvilgiais.“

Panašiai klostosi bendradarbiavimas tarp vokiečio ir lietuvio, kai Vydūnas rašo studiją apie Kristijoną Donelaitį. 1949 m. birželio 8 d. išsamiaame laiške paminima, jog šis darbas jau užbaigtas. Tiesa, visoje gausioje korespondencijoje šia įdomia tema smulkesnės informacijos neaptinkame.

Vienintelis rašytojo ir filosofo Vydūno noras buvo, nepaisant solidaus amžiaus, nesėdėti sudėjus rankų. „Didiai gerbiamas ir mielas tilžiški, – taip jis kreipiasi į savo bičiulį Falkenhahną 1952 m. kovo 18 d. laiške, – mąstydamas apie pageidautąjį rašinį, nesu tikras, ar jį vokiečių, ar lietuvių kalba turėčiau sukurti. Gal malonėsit man tai pareikšti. O gal ir tai, ar jis turėtų didis būt, ar užtektų ir trumpas, ir mažas.“

Tai – pirma užuomina apie tai, kad, nepaisant blogos sveikatos, Vydūnas norėtų pradėti reikšmingesnį darbą. Tai – tikrosios dviejų bičiulių santykių kulminacijos (paskutinės!), davusios svarių vaisių, pradžia. Tačiau kas įvyko tylėjimo laiku? Kodėl prieš metus susirašinėjimas buvo nutrūkęs? Manau, jog tai paaiškinti nesunku.

Vienišojo Vydūno gyvenime beveik niekas nepasikeitė, bent jau stebint iš šalies. O gerokai už jį jaunesnio Viktoro Falkenhahno gyvenime

⁴ Apie šį lietuvių raštijos pradininką Vydūnas išsamiai rašė knygoje „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“.

įvyko daug naujo. Jam nusišypsojo laimė gauti etatą Berlyno Humboldtų universitete. Jam atsivėrė galimybė įgyvendinti kai kurias viso gyvenimo svajones. Kaip slavistas, o pirmiausia polonistas, čia jis apsigynė habilitacinį darbą. Jo dėka ir baltistikai, ypač lietuvių kalbai, teko deramas dėmesys. Paskutinis lietuvių kalbos lektorius Karaliaučiaus universitete tapo pirmuoju lietuvių kalbos dėstytoju Berlyno Humbol

kėsi Berlyne. Ir staiga visiškai netikėtai savo visais atžvilgiais griežtam mokytojui Viktoras Falkenhahnas pristatė studentę Loni Grewatsch kaip būsimą žmoną. Vienas laiškas išduoda, kaip šį įvykį vertino mąstytojas Vydūnas (laiškas rašytas vokiškai):

„Mieloji gerbiamoji panele Loni Grewatsch!“ – 1950 m. vasario 16 d. iš Detmoldo rašo Vydūnas jaunajai moteriai. „Jūs norėjote su mani susipažinti, o juk sakoma: „Kalbėk, kad aš tave pamatyčiau!“ Taip, aš taip pat kalbėjau, kai Jūs tada Berlyne mane aplankėte. Bet tikro pokalbio iš esmės nebuvo. Todėl siunčiu Jums savo nedidelį rašinį. Jeigu paskaitytumėt jį bent kiek atsidėjusi, susidarytumėte apie mane aiškesnę nuomonę nei per tą trumpą apsilankymą ir mūsų pasikalbėjimą. Pagarbiai... Taip pat prašom perduoti nuoširdžius linkėjimus ponui dr. V. Falkenhahnui.“

Nebuvo jokių prieštaravimų, jokių priekaištų. Vydūnas gerbė gyvenimą tokį, koks jis yra. Vėliau (1952) jis labai jaudinosi, kai ši moteris sunkiai susirgo.

Po seserų mirties poeto vienišumas Detmolde dar pagilėja. Prie to prisideda ir tai, kad užtrunka vėlyvųjų jo darbų spausdinimas: „Ar mano darbai dar bus kartais spausdinami, nenumatau“, – rašo Vydūnas 1949 m. birželio 8 d. „Keli, tiesa, yra atspausdinti lietuviškai (4 pavadinimai; JAV). Ir vokiečių kalba „Palikimas“, „Prūsijos Lietuvos gyvenimas, kaip jį vaizduoja kun. Kristijonas Donelaitis.“ Bet rašęs esu jau visa ką ir mašina nurašydinęs dalinai.“ Arba štai 1952 m. vasario 10 d. laiške Falkenhahnui skaitome: „Keista, kad Amerikoje lietuvių laikraščiai mielai atspausdina mano tikybinius rašinius, o Vokietijoje

laikraščiai jų lyg vengia. Bet lauksiu. Gal bus kitaip.“

Po trijų mėnesių, 1952 m. gegužės 22-ąją Vydūnas rašo: „Dėl vokiškų mano rankraščių. Sudėjau Jums, jų yra apie 20, vienoj knygų parduotuvėj. Noriu ir dar kelis parašyti...“

Tais beviltiškais laikais jo bičiulis Falkenhahnas jam praneša apie savo sumanymą parengti didelį baltistikos darbų rinkinį ir pageidautų savo mokytojo Vydūno rašinio. Deja, planuotoji knyga niekada nebuvo išleista; matyt, dėl materialinių priežasčių. Vydūnui, laimei, neteko patirti šio nusivylimo, nes jo gyvenimo laikrodyje biro paskutinės smiltelės. Bet tą darbą – savo „gulbės giesmę“, kaip liudija laiškai, jis dar spėjo pabaigti. Praėjus mėnesiui po minėtojo prašymo 85-uosius einantis Vydūnas rašo: „Esu parašęs rašinį. Rašiau tūlus kartus. Vis rodėsi, kad dar neaiškiai ir pilnai pasireiškęs (1952 m. balandžio 26).“

Iš šio laiško aiškėja, apie kokį darbą kalbama; bet sumanymo pavadinimas nė karto neminimas. Todėl man atrodo, jog šiame laiške pavartotas darbinis pavadinimas šiam straipsniui labiausiai tiks ir bus išraiškingiausias: „Kūrybos Galios Apsireiškimas Lietuvių Tautiškumu.“ Darbas turėjo būti parašytas lietuvių kalba, po to paties Vydūno ar Falkenhahno išverstas į vokiečių kalbą.

Šiame laiške Vydūnas paaiškina, kad užbaigtas darbas turės 7 dalis – skirsnius:

- „1. Žemė ir jos gyvūnai. 2. Lietuvos Ypatumas ir senas Tautos Garsas.
3. Lietuvių Žvilgis į Gyvenimo Vyksmus.
4. Lietuvių Asmenybių Ypatumas.
5. Lietuvių Santykiavimas (charakterio bruožai).
6. Lietuvių Kalba.
7. Paskutinių Laikų Lietuvių Tautiškumo Pakitimas.“

Iš šių eilučių ryškėja: Vydūnas norėjo glaustai pavaizduoti, ką „savito, kreatyvaus, kūrybiško“ gali pasauliui pasiūlyti maža lietuvių tauta. Tai patvirtina šios eilutės: „Visa tai dar apmąstysiu, gal antraštius ir pakeisiu.“ Kitoje vietoje autorius kalba apie pradėtą aplanką, kuriame keturi A formato „užbaigti“ puslapiai. Jis mini savo buvimą Bad Pyrmonte nuo balandžio 9 iki 19 d.,

o tai turėjo teigiamos reikšmės jo darbui. Netrukus, 1952 m. gegužės 7 d., jis pasiunčia tik trumpą žinutę: „Turbūt jau labai laukėte iš manęs atsiliepimo... Pirmiau norėčiau maža ką parašyti, o paskui apie save patį pasakoti...“

1952 m. gegužės 8-ąją, taigi jau kitą dieną: „Rašiau šiandien vėl ke-
lias valandas prie rašinio, kurio jau 5-tas parašymas, o vis dar labai
netinkamas. Kartais maniau, kad kas slaptingo man trukdo ir slegia.
Akys ir nuvargsta. Vis dėlto tikiu, kad galėsiu jūsų pageidavimą paten-
kinti.“

Po kelių dienų, 1952 m. gegužės 16 d., Vydūnas rašo: „Vis dar pildau
pažadėtąjį raštą. Bet gal pasiseks jį tinkamai padaryti. Ir Jūsų atsiųstus
(lietuviškus) žodžius patikrinsiu.“

Praėjus trims dienoms, 1952 m. gegužės 19 d., Falkenhahnu siun-
čiamos eilutės: „Gavęs šiandien Jūsų laišką su visokiomis žiniomis ir
klausimais, ir atsakiau tuojau. Tik kažki kaip man pavyks, – mat atmin-
tis vargsta, dažnai apsirinku, ką rašydamas, vis dar turiu patikrinti. Ne-
sitrukdykite, jei atsiųsite laišką su klausimais, atsakysiu kiek įstengsiu.“

Taigi Vydūnas drąsina bičiulį siųsti jam klausimus, susijusius su lie-
tuvų kalba. „Triūso man tik tada per daug, kad trumpu laiku reikia
viską atlikti.“

Matyt, savo „pagrindinio kūrinio“ – pažadėtojo straipsnio jis nieka-
da nebuvo atidėjęs į šalį. Jam vis reikėjo jį vėl ir vėl „permąstyti“. Bet jis
mielai gilindavosi į naujus filologo Falkenhahno „klausimus“ ir „atsa-
kymus“. Bando užpildyti spragą, kuri susidarė dėl to, kad buvo atskirtas
nuo gimtinės ir lietuvių kalbos. Praktiškai tas bendradarbiavimas atro-
dė taip: Viktoras Falkenhahnas kaskart pasiųsdavo lapą su maždaug 30
klausimų iš įvairių sričių: gramatikos, sintaksės, kirčiavimo, kalbos is-
torijos. Lapai sunumeruoti. Į kiekvieną klausimą Vydūnas atsakydavo
tvarkingu smulkiu braižu, dažnai papildydamas išdėstyta mintį – arba
visiškai nusimindamas. Taip gimsta įdomus dialogas, kurio skaitymas
palieka didelį įspūdį; žinoma, tai savitas palikimas, kurį analizuoti ir
tinkamai įvertinti galėtų tik aukštos kvalifikacijos lingvistas. Tuose lai-
kuose yra trumpų atsiminimų, kuriuose Vydūnas pasakoja, kaip prieš

60–70 metų (vadinasi, jo vaikystės laikais) žmonės kalbėję lietuviškai Prūsų Lietuvos teritorijoje. Jis „diskutuoja“ su kai kuriais lietuvių kalbininkais, kuriuos jis dar prisimena (pvz., su P. Skardžiumi), priekaištaudamas, jog kai kuriuos klausimus jie išsprendė „dirbtinai“. Yra atsakymų į laiškus (pavyzdžiui, 1952 m. birželio 19 dienos), iš kurių sužinome įdomių detalių apie paties Vydūno gyvenimą – pavyzdžiui, kaip jis pasirinko Vydūno vardą; kurie rašytojai jam yra pavyzdys, kam jis jaučia dvasinę giminystę. Šie laišškai prilygsta nedidelės apimties straipsniams, papildantiems rašytojo ir mąstytojo biografiją.

Kai kurios eilutės išduoda, jog Vydūnas visiškai nusiminęs – jis kankinasi, nes pamiršęs, ko daugiau kaip prieš pusšimtį metų jį mokė Greifsvaldo universiteto profesoriai. Jaučiasi, jog ir pačiam Vydūnui kartais nelengva taisyklingai pasakyti normine lietuvių kalba. Pernelyg ilgai gyventa kitakalbėje aplinkoje. Jis tai atvirai prisipažįsta, be to, savo mokiniui Viktorui Falkenhahnui primena: „Jūs esate kalbininkas, aš esu Vydūnas, mąstytojas.“

1952 m. birželio 1-ąją į Berlyną iškeliauja 6-asis mokslininko darbo lapas. Kitą dieną, 1952 m. birželio 2-ąją, jis rašo: „Jau vakar norėjau išsiųsti, bet nepavyko. Aš pats vienur kitur abejoju. Ten, kur kyla neaiškumų, laikykitės mokslininkų nuomonės.“

Po keturių dienų (1952 m. birželio 6-ąją): „Kai kurių labai moksliskai Jūsų suformuluotų klausimų visiškai nesuprantu...“

Žinoma, mūsų vokiečių baltistikos Nestorius iš savo senojo mokytojo buvo pareikalavęs per daug. Tačiau ar ne jo dėka anomis nusiminimo valandomis Vydūnas galėjo pasijusti laimingu žmogumi? Be to, iš to turėjo naudos ir Falkenhahnas, ir to meto jo studentai, o ir mąstytojo autoritetas kalbos klausimais pakilo.

1952 m. birželio 6-ąją siunčiama trumpa žinutė: „Rašau, baigdamas 6-tą kartą... Bet vis dar nepatenkintas.“ Neįmanoma tiksliai nustatyti, kada bičiuliui į Berlyną buvo pasiųsta „pažadėtojo“ darbo pirmoji pusė. Buvo „5 rašiniai: (paantraštės). Tik 1952 m. rugpjūčio 5 d. Vydūnas praneša apie galutinai suredaguotą straipsnį. Tuo metu Falkenhahnas jį ramino – darbą pristatyti reikia iki rugsėjo pirmosios.

„Siuntęs Jums pirmutinius 5 rašinius, tikėjau veikiai ir kitus 5 galėsiąs siųsti. Bet, deja, tai sunkiau, nei aš galvojau. Man tas rašymas (antroji darbo pusė) lyg jau kiek atstu vykdomas nuo mano esmiško nusimanymo. Mat čia jau daug reiškia prisiminimai. O mano atmintis jau labai slanki. Todėl teko vis iš naujo rašyti. Noriu keliais žodžiais daug pasakyti, o tad randu, kad nebūsiu suprantamas... Vis klausimas, ar jis (raštas) tiks atspausdinimui? Jei ne, rašykite man atvirai, aš nesi-jausiu įžeistas ar įskaudintas...“

Yra nuorodų, jog antroji to darbo dalis 1952 m. rugpjūčio 5 d. buvo išsiųsta iš Detmoldo didesniame voke registruotu laišku. Dėl visa ko ši siunta buvo adresuota ne pačiam Humboldtų universiteto profesoriui, o jo žmonai Vakarų Berlyne.

Ten kalbama apie humanisto Vydūno „gulbės giesmę“ – šiuo meilės ir priklausymo Lietuvai išpažinimu jis garbingai ir drąsiai sudėtingomis sąlygomis baigė savo kūrybinį kelią. Pagal apimtį tai nedidelis darbas: tik 13 A4 formato puslapių, parašytų labai glaustu, labai švariui braižu su parašu „Vydūnas.“ Šis darbas iki šiol neišleistas.

Be šio laiškuose išlikusio rašinio, dar yra išlikęs vienas antrosios, „sunkiosios“, pusės egzempliorius. Tame galutiniame variante yra devynios paantraštės. Autorius nukrypęs nuo pirmųkščio sumanymo. Šis darbas laukia tyrinėtojų dėmesio.

Apibendrinamas norėčiau atsargiai suformuluoti savo nuomonę.

Iki paskutiniųjų gyvenimo metų Vydūnas liko ištikimas savo idealams, savo kelrodei žvaigždei. Vydūnas, kaip pats rašė knygoje „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“, buvo žmogus, kuris savo gyvenimo tikslu laikė šlovinti lietuviybę.⁵

Vydūnas savo „tautiškumą“ matė tik visų Europos tautų, netgi visos žmonijos bendradarbiavimo kontekste; iš čia kilo humanistinis jo uždavinys padėti visiškai atsiskleisti savo tautos kūrybinėms galioms, kad jos būtų skirtos žmonijai.

Jaudina, kad ir sunkiausi sukrėtimai, kuriuos teko patirti kaimyninėms šalims Lietuvai ir Vokietijai (nuo kryžiuočių riterių žygių į prū-

⁵ 1982 m. Čikagoje pakartotinai išleistoje knygoje, p. 407

sų žemes ir Lietuvą iki Klaipėdos krašto klausimo), negalėjo sugriauti mąstytojo tikėjimo šių tautų vienodais uždaviniais ir bendrais išipareigojimais. Jis buvo tos nuomonės, jog laikotarpio reikalavimai šiuo požiūriu diktuoja ir atitinkamus naujus uždavinius. Tokia pozicija 85-aisiais gyvenimo metais kažkur Vokietijoje nedideliu rašiniu Vydūnas patvirtino pagrindinę viso savo gyvenimo mintį.

1952 m. rugpjūčio 5 d. prie langelio Detmoldo 1-ajame pašto skyriuje buvo priimtas registruotas laiškas, po to bičiulių susirašinėjimas netikėtai nutrūko. Tylos periodą nutraukė kuklus 1953 m. sausio 15 d. pažįstamu glaustu braižu parašytas atvirukas, adresuotas ponui dr. Viktorui Falkenhahnui, gyvenančiam Berlyne, Štėglico mikrorajone.

Pašto darbuotojų nepastebėtas, atvirukas pasiekia adresatą be antspaudų. Siuntėjas – „Dr. Wilhelm Storost-Vydūnas, Bad Pyrmont“ iš mums jau pažįstamos sanatorijos adresu „Untere Hauptallee 7“.

„Didiai gerbiamas, malonus Kunge“, – gana žvaliai į savo seną bičiulį vokiečių kreipiasi Vydūnas, pranešdamas, jog gavo paskutinį laišką, taip pat patvirtindamas, jog jis (Falkenhahnas) iš tiesų stebėtinai sklandžiai ir gerai rašo lietuviškai. Jis žavisi talentingais žmonėmis, kurie stebėtina gerai moka ne vien tik gimtąją kalbą, bet ir kitas kalbas. Čia Vydūnas paskutinį kartą nulenkia savo žilą galvą prieš „kalbos stebuklą“, kalba de facto yra tiltas į atskiro žmogaus, net į visos tautos sielą. Lengva kurorto atviruko pokalbio maniera jis primena genijų poliglotą dr. Jurgį Zauerveiną, kurį pažinojo: „Jis mokėjo 43 kalbas, o Jūs (klausimas Falkenhahnui), rodos, mokat – 18“, jis pats norėjęs „gerai mokėt 9 kalbas“; dabar tikrai keturiomis galis kalbėt, o kitų kalbų dar nemaža žodžių „turi atmintų“. Vydūnas su džiaugsmu tęsia: „Prisimena man ir raštas apie Graikų kalbą, kurį, rodos, prieš daug metų turėjęs ir Jums davęs. Gal atsiminsit jo antraštio ir leidyklos? Būtų man malonu tai patirti. – Dėl nurašymo mano rašto nepasidarykite sunkumų!“

Vydūnas praneša, kad dabar jau „beveik visai pranyko man skaudėjimai“. To paties mėnesio 18-ąją jis ketina „grįžti namo“ į Detmoldą. Ten jis ketina skaityti pranešimą tema „Žmogus, jo gyvenimas ir mityba“. Bet ar pavyks pasimatyti, jam „lieka ir vis dar klausimas.“ Tačiau jis,

Vydūnas, siunčia širdingus sveikinimus. „Vis ir [savy] tvirtinu viltį, kad mes gyvensime laimingai. Visi.“

Tai buvo paskutiniai jo linkėjimai – Mokytojui dar buvo likusi 31 diena. 1953 m. vasario 20 d. baigėsi jo gyvenimo tarpsnis Detmolde, iki jo gimimo dienos buvo likusios keturios savaitės – 85-ųjų gimimo metinių proga viso pasaulio lietuviai ruošėsi iškilmingai pagerbti Vydūno jubiliejų; buvo likusios tik dvi savaitės iki to ryto, kai radijo bangomis buvo pranešta žinia: mirė tironas. Stalinas. Iki naujos pradžios, stiprios vilties buvo likusios dvi savaitės.

Vydūnas nebuvo politikas, jis buvo etikas. Tai byloja kiekviena mano pateiktos laiško apžvalgos eilutė. Kyla klausimas, ar jis tikrai neturėjo jokios politinės nuomonės, nepalaikė jokių kontaktų su amžininkais? Palaikė, bet iš rašytojo, mąstytojo pozicijų. Pabaigai palikau citatą iš laiško, parašyto bičiuliui Viktorui Falkenhahnui 1952 m. gegužės 8 dieną. Vydūnas komentuoja vieną pranešimą iš Humboldtų universiteto:

„Mane tiesiog sukrėtė nuomonė, kad „liaudiška literatūra yra ta, kuri gina išnaudojamos liaudies daugumos interesus.“ O matau, kad ten, kur taip skelbiama, literatūra vartojama žmones aklinti, jeib ko geriau ir pilniau galėtų būti liaudis išnaudojama. Juk, rodos, žmonijos amžiuose tai dar ne taip skaudiai buvo vykdoma, kaip ten, kur tariama, liaudies gėriui visa tvarkoma.“

Tai taip pat Vydūnas, būtent vėlyvasis Vydūnas.